

Makroiqtisodiy muvozanatda monetar siyosatning roli

Uzoqov Bekzod Bozor o'g'li

e-mail: uzoqovbekzod2002@gmail.com

To'liq bandlik, narxlar barqarorligi va barqaror o'sish makroiqtisodiy muvozanatning muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Inflyatsiya va ishsizlik kabi muammolar makroiqtisodiy muvozanatni buzadi. Ayniqsa so'nggi yillarda bozor iqtisodiyoti inflyatsiya va ishsizlik holatida rivojlanib, beqarorlik kuchayib bormoqda. Bu holatlar makroiqtisodiy muvozanatni saqlash uchun davlat siyosatining — xususan fiskal va monetar siyosatning — samarali vositalarini tatbiq etishni taqozo etadi.

Makroiqtisodiy muvozanatga erishish uchun davlat iqtisodiy siyosatida pul-kredit mexanizmlari muhim rol o'ynaydi. Monetar siyosat — markaziy bank pul omilini boshqarish siyosati — pul taklifi va foiz stavkasini nazorat qilish orqali yalpi talab va taklif muvozanatini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu tezisda makroiqtisodiy muvozanat nazariyalari asosida monetar siyosatning inflyatsiya, yalpi talab va taklif hamda pul bozori orqali iqtisodiy muvozanatga ta'siri chuqur tahlil etiladi. Avvalo makroiqtisodiy muvozanat tushunchasining nazariy asoslari ko'rib chiqiladi, keyin monetar siyosatning makro muvozanatdagi o'rni va pul bozorida muvozanatni taminlash mexanizmlari atroflicha yoritiladi.

Makroiqtisodiy muvozanat – bu ishlab chiqarish, talab, taklif, narxlar va bandlik o'rtasidagi muvozanat holati bo'lib, unda iqtisodiyot resurslardan samarali foydalanadi. Klassik iqtisodchilar (A. Smit, J. Rikardo, J.S. Mill, A. Marshall) bozor o'z-o'zini tartibga soladi va muvozanatga keladi, deb hisoblaganlar. Jumladan, A. Smit “ko'rinmas qo'l” nazariyasini ilgari surgan¹, J. Sey esa “taklif o'z talabini yaratadi” degan qonunni asoslagan. Biroq klassiklar jamg'armaning talabni kamaytirishi mumkinligini inobatga olmaganlar.

Keyinchalik L. Valras barcha bozorlar o'zaro bog'liq bo'lib, umumiy muvozanatga kelishini matematik model yordamida isbotladi². XX asrda J.M. Keynes klassik yondashuvlarni tanqid qildi va iqtisodiyot o'z-o'zidan muvozanatga erisha olmasligini, davlat aralashuvi zarurligini isbotladi. Unga ko'ra, fiskal va monetar siyosat orqali yalpi talabni boshqarish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Umuman, makroiqtisodiy muvozanat nazariyasi bo'yicha qarashlar turlicha bo'lsa-da, amalda bozor har doim ham avtomatik muvozanatni ushlab tura olmaydi.

Monetar siyosat — bu pul taklifi va foiz stavkasini boshqarish orqali makroiqtisodiy barqarorlik va o'sishni ta'minlashdir. Markaziy bank pul bozorida turli vositalar - ochiq bozor operatsiyalari, rezerv talablari va foiz stavkasini belgilash - orqali pul miqdorini nazorat qiladi. Bu o'z navbatida iqtisodiyotdagi yalpi talabni

¹ Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell.

² Walras, L. (1874). Éléments d'économie politique pure. Lausanne: Corbaz.

o'zgartiradi: foiz stavkasi kamayganda investitsiya va iste'mol hajmi ortadi, iqtisodiy faollik o'sadi; foiz stavkasi oshganda esa aksincha.

Monetar siyosat inflyatsiyani boshqarishda ham muhim rol o'ynaydi. Aslida, milliy iqtisodiyot makroiqtisodiy muvozanatga erishish uchun inflyatsiyani eng kam darajaga keltirishni, barqaror o'sish va to'liq bandlikni ta'minlashni talab qiladi. Inqiroz va bozor notinchligida inflyatsion jarayonlarning salbiy oqibatlarini iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytirishi mumkin. Shuning uchun pul taklifini ehtiyotkorona boshqarish inflyatsiyani cheklash va moliyaviy muvozanatni tiklashda ahamiyatlidir. Misol uchun, monetar siyosat foiz stavkasini oshirib pul miqdorini qisqartirsa, bu inflyatsiya bosimining kamayishiga yordam beradi.

Keynes nazariyasi doirasida monetar siyosat yalpi talab tarkibidagi investitsiyalar va iste'molni rag'batlantirish orqali iqtisodiy muvozanatga ta'sir qiladi³. Umumiy tarzda yalpi talab miqdori mamlakatda ishlab chiqariladigan mahsulot va xizmatlar hajmi hamda bandlik bilan bevosita bog'liq. Davlat monetar siyosat orqali xususiy investitsiyalarni ko'paytirish va yalpi sarfni oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, inflyatsiyani yengillashtirish maqsadida markaziy bank pul taklifini qisqartirib, iqtisodiyotga berilayotgan kredit hajmini cheklashi mumkin.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, davlat fiskal siyosati kabi, monetar siyosat ham yalpi talab va uning tarkibiy qismlariga ta'sir etadi. Masalan, investitsiyalarni rag'batlantirishda soliq imtiyozlari bilan bir qatorda monetar siyosat vositalari — foiz stavkasini pasaytirish va bank kreditlarini kengaytirish — ustuvor ahamiyatga ega. Bu chora-tadbirlar iqtisodiyotda yalpi talabni oshirish va shu orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirishga yordam beradi.

Pul bozorida muvozanat — bu jamg'arma va investitsiya o'rtasidagi tenglikni ta'minlovchi mexanizmlarni anglatadi. Klassik nazariyada pul bozorining muvozanati foiz stavkasi orqali o'z-o'zidan o'rnatiladi. Unga ko'ra, foiz stavkasi moliyaviy bozor muvozanatini ta'minlashga xizmat qiladi: agar jamg'arma miqdori investitsiyalardan ortsa, foiz stavkasi pasayadi va bu investitsiyalarni rag'batlantiradi; aksincha, agar investitsiyalar ko'payib, jamg'arma kamaysa, foiz stavkasi ko'tariladi va jamg'arma ortishi ta'minlanadi. Natijada pul bozorida jamg'arma va investitsiya miqdori o'zaro tenglashadi.

Biroq Keynes nazariyasida pul bozorining avtomatik muvozanatga erishishi shubha ostiga olinadi. Uning ta'kidlashicha, pul bozori jamg'arma va investitsiya uchun yagona manba emas; boshqa moliyaviy resurslar ham mavjudligi sababli, jamg'arma va investitsiya o'rtasidagi moslashuv doimiy bo'lmaydi. Natijada ishlab chiqarish, daromad va bandlik darajasida tebranishlar yuzaga keladi. Shu bilan birga, foiz stavkasi minimal darajada pasayib borgandagi kabi ayrim sharoitlarda pul taklifining oshirilishi investitsiyani oshirmasligi mumkin. Bu holatda moliya kengayishi yalpi talabni oshirish o'rniga inflyatsiyaga olib keladi. Shuning uchun zamonaviy iqtisodiy amaliyotda pul bozorida muvozanatni saqlash uchun markaziy bank foiz stavkasini boshqarish bilan birga, pul taklifi o'sishini me'yorga solish orqali inflyatsiya nazoratini ham amalga oshiradi.

³ Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

Umuman, pul bozoridagi muvozanat mexanizmlari quyidagilar orqali namoyon bo'ladi: bir tomondan, foiz stavkasi baho mexanizmi jamg'arma va investitsiya o'rtasidagi tenglikni ta'minlaydi; ikkinchi tomondan, monetar siyosat amaliyoti bu muvozanatni boshqarishga xizmat qiladi. Barcha turdagi bozorlar - tovar bozoridan tortib, mehnat va pul bozorigacha - o'zaro bog'langan bo'lib, har bir bozor muvozanati umumiy iqtisodiy muvozanatning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Shunday ekan, markaziy bankning pul bozorida muvozanatni ta'minlashi orqali yalpi talab va yalpi taklif ning uyg'unligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, makroiqtisodiy muvozanatga erishishda monetar siyosatning o'rni beqiyosdir. Klassik va Keyns nazariyalariga ko'ra pul-kredit siyosati iqtisodiyotdagi umumiy muvozanatni saqlash uchun zarur vositalardan biridir. Monetar siyosat inflyatsiyani cheklash, investitsiya va iste'molni rag'batlantirish orqali yalpi talab va yalpi taklif muvozanatini ta'minlaydi. Pul bozori mexanizmlari to'g'ri boshqarilganda ham iqtisodiy o'sishga, ham iqtisodiy muvozanatga erishiladi.

Hozirgi makroiqtisodiy sharoitda inflyatsiya va ishsizlik masalalari dolzarbligicha qolmoqda. Shuning uchun samarali monetar siyosat — markaziy bank siyosati — bozor muvozanatini mustahkamlash va iqtisodiy o'sishni barqarorlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.